

Haraç mı Onursal-Hediye mi?

XVI. YÜZYIL İKİNCİ YARISI OSMANLI-HABSBURG İLİŞKİLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Ernst Dieter PETRITSCH*

Çev. Ergün ÖZSOY

*Ben bunlara haraç ya da vergi demek istemiyorum.
Bu biraz köylüce, onun yerine onlara
İtalyanca olan "praesent" sözünü kullanmak istiyorum.
Köylüler bunu anlamaz.¹*

I. GİRİŞ

19 Haziran 1547'de Habsburg Elçisi Gerhard Veltwyck Osmanlı Sultanı I. Süleyman ile beş yıl süreli bir barış anlaşması yaptı. İlk kez yapılan bu yazılı anlaşma² ile I. Ferdinand yine ilk kez olarak İstanbul'a yıllık 30.000 altın göndermeyi kabul etmişti. Birinci ödemenin 1548 ve son ödemenin 1591'de yapılmış olduğuna dair – tabii ki ödemeler her yıl

---

* Avusturya Devlet Arşivleri'nde görevli olan Dr. Ernst Dieter Petritsch Osmanlı klasik dönemine ait arşiv belgelerine dayalı çok sayıda yayına imza atmıştır. Kendisi ile yaptığımız görüşmede "Haraç mı Onursal-Hediye mi" makalesini çok önce yazmış olmasına rağmen Türkçeye çevrilmesinden memnuniyet duyacağını belirtti. Dr. Petritsch'e çeviri müsaadesi için teşekkür ederim. E. Özsoy. Makalenin orijinali için bkz. Tribut oder Ehrengeschenk? Ein Beitrag zu den habsburgisch-osmanischen Beziehungen in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts/Ernst Dieter Petritsch. Wien: Verl. f.Gesch. u.Politik, München: Oldenbourg, 1993 s. 49-58.

¹ Salomon Schweigger, *Ein neue Reyssbeshreibung aus Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*, Graz 1964 (-Frühe Reisen und Seefahrten in Originalberichten 3), s.60. Schweigger'den yapılan bu alıntı Türkçe çevirisinde de yer alır (*Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. Türkiş Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 69).

² Ernst Dieter Petritsch, Der Habsburgisch-Osmanische Friedensvertrag des jahres 1547. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs (MÖStA) 38 (1985), s.49-80.

yapılmamıştı - çeşitli görüşler vardır. Araştırmamızın merkezinde bu mesele yer alacaktır.

Habsburglar bakımından üstelik askeri açıdan devamlı galebe çalan muhasım bir yabancı güce para ödeme mecburiyeti elbette sıkıntı yaratıyordu. Ancak para ödeme mükellefiyetinin Osmanlı tarafının talebi olduğunu farz etmek yanlış olur. Tam tersine karşılıklı görüşmelerin başlangıcından itibaren I. Ferdinand, Osmanlıları Macaristan üzerindeki iddialarından vazgeçirmek için para teklif ediyordu.

Her iki taraf da kendisini ülkenin meşru sahibi kabul ediyordu. Ferdinand, II. Layoş'un Mohaç'ta ölmesinden sonra, vaktiyle Jagellon hanedanı ile yapmış olduğu miras anlaşmalarına dayanarak, Süleyman ise başkent Budin de dâhil ülkenin büyük kısmını fethetmesi nedeniyle, kendilerini haklı görüyorlardı. Her iki hükümdar da yekdiğerinden rakibinin egemenlik haklarından tamamen feragat etmesini talep ettiğinden dostane bir çözüm bulunması imkân dâhilinde değildi.

Ferdinand, elçileri Johann Hobordanacz (Habardanecz) ve Sigismund Weixelberger aracılığı ile 1529 yılı başında Osmanlıların konuya bakışı hakkında bilgilendiği ilk andan itibaren³ Osmanlı devlet adamlarını para gücüyle egemenlik iddiasından vazgeçirmeyi denedi. Bütün elçileri – Joseph von Lamberg und Nikolaus Jurisic (1530), Leonhard von Nogarola ve Joseph von Lamberg (1531/32), Hieronymus von Zara ve Cornelius Duplicius Scepper (1532/34) nihayet Sigmund von Herberstein ve Niklas von Salm (1541)⁴ 100.000 altına kadar para teklif etme yetkisine sahip idi.⁵ Osmanlılar tarafından bu teklifler her zaman geri çevrilmişti.

³ 19 Şubat 1529 Hobordanacz elçi raporu: Haus –Hof und Staatsarchiv (HHStA), Viyana, Staatenabteilungen, Türkei I (Turcica) 1, Konv. 3, fol. 2-24; Anton von Gevay, Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte 1, Wien 1840, Teil 2, 1-28. Yazılı talimat korunamamıştır.

⁴ Ernst Dieter Petritsch, *Die Diplomatischen Beziehungen Ferdinands I. Mit den Osmanen. Techniken und Probleme*. Gerhard Pferschy (yay.), Sigmund von Herberstein. Kaiserlicher Gesandter und Begründer der Rußlandkunde und die europäische Diplomatie, Graz 1989, (= Steiermärkischen Landesarchivs 17), s.89-99.

⁵ Instruktionen Ferdinands I. Für seine Gesandten: HHStA Wien, Turcica 1, Konv. 3, fol. 9-13. Ayrıca: Ernst Dieter Petritsch, *Die Ungarnpolitik Ferdinands I. Bis zu seiner Tributpflichtigkeit an die Hohe Pforte* (Doktora Tezi), Viyana 1979.

Bu durum bir yıl sonra 1541 yılında değişti. Osmanlılar Vasalları Johan Zapolya'nın 1540 yılında ölümünden sonra Macaristan'ın idaresini doğrudan kendi üzerlerine aldılar. Süleyman ilk olarak her zamanki gibi Habsburgların Macaristan'dan kayıtsız şartsız çekilmesini talep etti. Açıkça ülkenin paylaşımından yana olmadığı belliydi. 1545 yılında elçi Nicolo Secco talimatlar uyarınca Osmanlılara yıllık "Ehregeschek"⁶ (Hediye) olarak 10.000 Duka sözü verdiğinde bu teklif hemen kabul gördü. Sultan bir adım daha ileri giderek sonuçsuz kalan dört tartışmalı konunun çözümü adına her biri için 5000 duka daha ekledi. Bu durumda bahsedilen nihai tutar yıllık 30.000 Duka olmuştur.

Böylece Sultan Süleyman Osmanlı tarafınca görüşmelerde söz konusu edilen aşağıdaki dört talepten vazgeçmekteydi:

1- Bu arada tekrar Habsburg hükümlerine geçen çok sayıda Macar beylerinin (Magnat) tekeffül ettikleri haraç ödemeleri;

2- Habsburglar tarafından hapsedilen soylu Peter Pereny'nin mallarının iadesi. Buradan özellikle Eğri Kalesi (Erlau) anlaşılıyordu;

3- Osmanlılar tarafından 1541 yılında hapsedilmiş olan Valentin Török'ün mülklerinin teslimi. Valentin Török ailesinin hemen bütün Macaristan'a dağılmış olan mülklerinden Osmanlı sınırına yakın olan Papa ve Debrecen kaleleri Osmanlı stratejisi bakımından muhakkak ki en ilgi çekici olanlardı⁷;

4- Sultan Süleyman tarafından fethedildikten hemen sonra savaşta başarı gösterenlere tımar olarak dağıtılmış, ancak şimdi Macaristan'ın Habsburg tarafında kalmış olan yerlerin iadesi.⁸

Böylece Ferdinand Sultan'ın "feragatini" pahalı bir biçimde satın almak zorunda kaldı. Aynı zamanda bu tür ödemelerin kabulüyle

⁶ " ... pro stabilimento huiusmodi pacis et in signum verae amicitiae et testimoniolum denique observantiae et gratitudinis nostrae contenti simus celsitudini suae dare quotannis aliquod honorarium munus ad valorem decem Millium Ducatorum" Instruktion von Niccolo Secco, 21 Mayıs 1545, Worms, HHStA Viyana, Turcica 6, Konv.2, fol.27-32, 29r.

⁷ Ferenc Maksay, *Magyarország birtokviszonyai a 16. Század közepén*, 2 Bände, Budapest 1990 (= A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II/16).

⁸ Petritsch, *Friedensvertrag 1547*, s.54.

Osmanlıların taleplerinde haklı olduğunun âdeta teslim edilmiş olması, herhalde inkâr edilemeyecek bir husustur.

II. HARAÇ ÖDEMESİNİN KAPSAMI

1547 anlaşmasına göre 30.00 altının her yıl Mart ayı başında getirilmesi gerektiği karara bağlanmıştı.⁹ Üzerinde anlaşılan meblağ başlangıçta yalnızca birbirini takip eden ilk üç yıl için gönderildi. 1551 yılında Osmanlıların da üzerinde hak iddia ettikleri Szolnok kalesinin Habsburglar tarafından genişletilmesi ama özellikle Habsburgların Erdel (Siebenbürgen-Transilvanya)¹⁰ üzerine yürümesi sebebiyle ilk ciddi anlaşmazlık çıktı. Bu gelişmeler üzerine Ferdinand haracın gönderilmesini durdurdu. Karşılık olarak İstanbul'da bulunan elçi Johann Maria Malvezzi hapsedildi. Elçinin barış anlaşmasına riayetin teminatı olarak görüldüğü ileri sürülmekteydi. 1553 yılında Malvezzi ölümcül hasta olarak Viyana'ya döndü. Halefi olan tanınmış hümanist Ogier Giselin Busbeck¹¹ uzun yıllar uğraşarak 1559 yılında 1547 barış anlaşmasının yenilenmesine muvaffak olabildi. I. Ferdinand tarafından nüshadaki farklılıklar sebebiyle kabul edilmeyen anlaşma düzeltmelerden sonra 1562'de onaylandı.¹² Sekiz yıllık bir süre için düzenlenmiş olan bu anlaşma 1547'deki esas anlaşmayı kesin

⁹ Petritsch, Friedensvertrag, 1547, s.77. 1 Martta Türk mali yılı başlamaktadır.

¹⁰ Alfons Huber, Die Erwerbung Siebenbürgens durch könig Ferdinand I. Im Jahre 1551 und Bruder Georgs Ende, Archiv für Österreichische Geschichte (AÖG) 75 1889, s. 481-545, aynı, Die Verhandlungen Ferdinands I mit Isabella von Siebenbürgen 1551-1555, AÖG 78(1892), s. 1-39.

¹¹ Zweder R. W. M. Von Martels, Augerius Gislenius Busbequius. Leven en werk van de keizerlijke gezant aan het hof van Süleyman de Grote. Proefschrift, Groeningen 1989, aynı On His Majesty's Service, Augerius Busbquius, Courtier and Diplomat of maximilian II., Friedrich Edelmayer, Alfred KOhler (Yay.), Maximilian II. Kultur und Politik im 16. Jahrhundert, Wien 1992 (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit 19), s. 169-181.

¹² Anton C. Schaendlinger, (Claudia Römer ile birlikte) *Osmanisch türkische Dokumente aus dem Haus- Hof- und Staatsarchiv zu Wien*, Teil 1: Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I, und Maximilian II., Wien 1983, (=Österreichische Akademie der Wissenschaften. Phill.-hist. Klasse. Denkschriften 163) Nr. 25; Ernst Dieter Petritsch, Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv Wien 1991, (= mitteliungen des Österreichischen Staatsarchivs, Eränzungsband 10/1) s. 138, Nt. 385.

bir şekilde yenilemekteydi. Farklı olarak ayrıca bu arada dühûlda kalan iki ödemedен birinin şimdi gecikmeli olarak gönderilmesi öngörülmekteydi. Uzun bir aradan sonra 1563 yılında ödemeler tekrar başladı ve 1565 Şubat'ında Habsburg özel elçisi ile mukim elçi Albert de Wijs beraberce, I. Ferdinand'ın ölümü nedeniyle İmparator II. Maksimilyan adına resmen yenilenmesi gereken barış anlaşmasını ve aynı zamanda vakti gelenin yanında dühûlda kalan iki ödemedен de birini Osmanlı Sultanına teslim ettiler; 1562 anlaşması koşullarınca bu yeterli bir gelişme idi.¹³

Ödemelerin tesliminden hemen sonra iki hasım arasında Erdel yüzünden (Siebenbürgen-Transilvanya) yeni bir anlaşmazlık patlak verdi. Yine Habsburg birlikleri buraya yürüdü Osmanlı karşı saldırısı da gecikmedi, 73 yaşındaki Sultan 1566'da ordusunun başında şahsen sefere çıktı ve çok iyi bilindiği üzere meşhur Zigetvar kuşatması sırasında vefat etti.

Savaşa yol açan bu çatışma nedeniyle 30.000 Dukanın gönderilmesi kesintiye uğradı. II. Maksimilyan ödemelere yeniden başlamak istediğini ve barışa hazır olduğunu 1567 Eylül ayında Anton Verancic ve Christoph von Teuffenbach ile 44.932 Taler¹⁴ tutarında meblağı göndererek göstermiş oldu. 30.000 Dukanın tam olarak hesaplanmış olan karşılığı 45.000 Taler tutuyordu, 68 Taler Sultan Süleyman'ın halefi ve oğlu II. Selim (1566-1574) tarafından göz ardı edildi ve Şubat 1568'de II Maksimilyan ile barışı sekiz yıl daha¹⁵ uzattığını ilan etti. Selim'in oğlu ve halefi III. Murad (1574-1595) tarafından da hem II Maksimilyan hem de onu ölümünden sonra II. Rudolf¹⁶ zamanında barış anlaşması temdit edildi. Her iki Sultan da 1547'deki anlaşma ile tespit edilmiş olan meblağı onayladılar.

¹³ Dekret Süleymans I., 21 Februar 1565, Konstantinopel: HHStA Wien, Türkische Urkunden und Staatsschreiben (Türkische Urkunden) Petritsch, Tegesten, S. 155f., Nr.442.

¹⁴ Schreiben Selims II. An Maximilian II., 1568 Februar 29 – März 9, Edirne: HHStA Wien, Türkische Urkunden; Petritsch, Regesten, s.189, Nr.552.

¹⁵ HHStA Wien, Türkische Urkunden, 1568Februar 17 Edirne: Petritsch, Regesten, s.187f., Nr.551.

¹⁶ 1575 November 22, 1576 November. 1583 März, 1590 November 29: HHStA Wien Türkische Urkunden.

Takip eden çeyrek yüzyıl içinde - 1568'deki barış anlaşmasından Uzun Türk Savaşının patlamasına kadar - büyük bir savaşla gölgelenmediği için haraç ödenmesinde Sultan Süleyman zamanında olduğu gibi devamlılık görülür ve esaslı bir kesintiye rastlanmaz. Bununla beraber Habsburglar para gönderme işini giderek daha çok ağırdan almaya başladılar. Bunda kasıtlı erteleme taktikleri kadar sınırlarda sık sık meydana gelen hadiseler de etken olmaktaydı. Bu durum Osmanlıların gözünden asla kaçmamaktaydı. Barışın muhafazası için ödemelerin vaktinde yapılması gerektiği hususunda Habsburgları defalarca uyarıyorlardı.¹⁷ Yine de 1568 yılı ile Friedrich Kreckwitz'in son defa Haraç getirdiği 1591/92 yılına kadar imparatorluk sarayı en azından iki yıllık ödemeden tasarruf edebilmişti.¹⁸ Son olarak Poppel von Lobkowitz 1593 yılında iki yıllık ödemeyi getirmekleyen savaş çıkması üzerine Komorn'dan geri dönmüştü.

1606 yılında Uzun savaşı bitiren Zıtvatorok Anlaşması ile yıllık ödemeler sona erdi. Yıllık talep edilen haraç yerine 200.000 Taler - 133.333 Gulden değerinde - sembolik bir ödeme yapıldı.¹⁹

İlk ödemenin yapıldığı 1548 yılından Uzun Savaş'ın çıktığı 1593 yılına kadar geçen 46 yıllık zaman içinde Habsburg tarafınca yapılan ödemeler sadece 27 yılı kapsamıştır²⁰ yani çeyrek yüzyıldan biraz daha fazla bir süre devam etmiştir. Ödenmesi gereken 30.000 altına ilave olarak önde gelen paşalara verilen, hediyelerin maliyeti hiç de azımsanacak gibi değildir. Bu ilave harcamaların tutarı ise yıldan yıla değişmekteydi.

¹⁷ Beispielweise in ihren Schreiben 1576 November 22 – Dezember 1, 1578 März 1-9, 1582 August 21-30, 1587 Februar 19-28 veya 1590 Juli 4-13: HHAtA Wien, Türkische Urkunden.

¹⁸ Die listen der Gesandtschaften bei: Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches (GOR)* 6, Pest 1829, Neudruck Graz 1963, s. 631 f., Anm. Zu s.150, Bertold Spuler, *Die Europäische Diplomatie in KONstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*, Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven Neue Folge 11, Breslau 1935, s.313-342. Beide Listen sind allerdings in einzelnen Passagen ungenau und wären an Hand von Archivalien des Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu korrigieren.

¹⁹ Der zehnte Punkt lautet: Sobald der Große Botschafte mit... den Geschenken im Gesamwert von zweihunderttausend gurus (Talern) vor seiner majestät, unserem glücklichen Padişah erscheint, soll auch Seine Erhabenheit einen seiner berühmten Sandschakbeys mit Geschenken, die seiner macht würdig sind, zu seiner Hoheit, dem Herzog (i.e.Matthias I.) schicken. Zitiert nach: Ludwig Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des palatins Nikolaus Estherhazy1606-1645*, Budapeşte 1932. S. 210.

²⁰ Karl Teply, *Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn*, Stuttgart 1968, s.22-36.

Rüstem Paşa 1548 yılında üç bin Duka almıştı.²¹ Halefi olan Ali Paşa 1563'te 1500 Duka yine gizlice verilen 2500 Duka ile toplam 4000 Duka, ayrıca bir zırh ve aynı şekilde iki aygır, 1548'de üç Kubbealtı vezirin her biri 600 Duka almış, 1563'te ikisi için 1200'er Duka diğer üç vezirin her birine de 900 Duka ödenmişti.²² Bundan başka ayrıca dört vezirin her biri için iki Doplet,²³ ikinci için iki saat ve üçüncü vezir için de bir saat. Bütün bu hediyelerin değerleri elbette saray kayıtlarında görünmüyordu. 1564/65 yılı için iki yıllık ödeme getirildiğinde vezirlere toplamda 30.000 Duka, yani 20.000 Gulden veya 15.000 Taler ödenmişti.²⁴ Diğer hediye verilenler arasında Divan tercümanları, Budin Paşası, saraydaki yüksek memurlar, hatta 1560'ta Cerbe Adası önünde İspanyol donanmasının neredeyse tamamen imha edildiği savaşta donanmanın başında olan Kaptan-ı derya Piyale Paşa bulunuyordu (1564/65).²⁵ Sultana takdim edilen 30.000 Duka dışında ortalama (hediye olarak verilen saatler, kupa ve bardaklar, zırh ve atlar hariç) 8.000 - 15.000 Duka arasında bir nakit ödemedem söz etmek mümkündür.²⁶

²¹ Vermerkt das Geldt so in die Turckhay geschickt werden soll, HHStA, Wien, Turcica 7, KOnv.3 (1548 I-VI) fol. 18, Österreich und die Osmanen, Gemeinsame Ausstellung der Österreichischen Nationalbibliothek und Österreichischen Staatsarchivs Wien 1983, s.42, Nr. 63.

²² Hofkammerarchiv (HKA) Wien, Reichsakten (RA) 190, fol. 111-114, Karl Oberleitner, Österreichs Finanzen und Kriegswesen unter Ferdinand I. Vom Jahre 1522 bis 1564. AÖG 22(1860), s.1-231, s.91, 107.

²³ Çift kadeh/bardak ya da kupa. Doppelter Becher: Jacob und Wilhelm Grimm, Deutsches Wörterbuch 2, Leipzig 1860, Sp. 1258.

²⁴ Dekret Süleymans I., 1565 Februar 21: HHStA Wien, Türkische Urkunden, ayrıca bkz. HKA Wien, RA 190, fol. 177-178.

²⁵ Ernst Dieter Petritsch, Thomas Holzheimer. Söldnerführer, Historiograph und Kunstmäzen des 16. Jahrhundert, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes (WZKM) 82 (1992), s.297-308.

²⁶ 1550: 7.940 Duka, 1563: 9.980 Duka, 1564/65: her yıl için 15.850 Duka(23.775) Taler. HKA Wien RA 190, Oberleitner, Österreichs Finanzen s.91, 107. Buradaki nihai tutarlara elçiliğin yıllık giderleri ve aynı şekilde seyahat masrafları dahil değildir. Bunlar yıllık masraflar listelerine dâhildir. Hammer, GOR 4, s. 632'deki bilgilere göre yıllık giderler: sadrazam 3000 diğer vezirler 4000, yeniçeri ağası 300, Türk memurlar 1500, tercüman 1800, Budin Paşası 3000, adamları 600, Gran (Estergon) Beyi 300, toplam 14.500 (9.666 Duka) Hammer'in hesapladığı toplam tutar 70.000 Taler (46.666 Duka, sultana verilen 30.000 dahildir.) içinde muhtemelen elçilik giderleri de olmalıdır.

30.000 Dukanın büyük değerini tam olarak anlayabilmek için bazı rakamları karşılaştırmak gerekir: 1546 yılında, yani ilk haraç ödemesi kararlaştırılan barış anlaşmasından sadece bir yıl önce savaş zamanı Macaristan'ın korunması için öngörülen harcamalar İmparatorluk maliyesi tarafından hesaplanmıştı. İhtiyaç duyulan birlikler için aylık gereken para yaklaşık 73.000 Gulden'di buna mukabil barış zamanında neredeyse aylık 30.000 Gulden yeterliydi.²⁷

Barış zamanında bir yıllık haraç yalnızca bir ayda karşılanıyordu. Üstelik kalelerin bakım ve onarım masrafları da bu tutarlara dâhil değildi. Finansal açıdan değerlendirildiğinde Macaristan'ı elde tutmak büyük masraflara sebep oluyordu, zira bu ülkenin gelirleri yukarıda geçen barış zamanındaki giderleri bile karşılayamıyordu.

1549-1554 yılları arasındaki rakamlara göre Macaristan'ın gelirleri yıllık yaklaşık 40.000 Gulden'di. Macaristan'ın savunması için gereken diğer giderler için ise büyük bir zorlukla para bulunması gerekiyordu.²⁸

III. “ONURSAL-HEDİYE” Mİ YOKSA “HARAÇ” MI?

Finansal unsurlara bakıldığında Habsburg ödemesini Haraç olarak görmekte büyük bir sorun yoktur. Yukarıda bahsedildiği gibi ödemeler her sene yapılmamıştır ve üstelik sadece belli bir dönem içinde gerçekleşmiştir. 17 ve 18. yüzyıllarda Sultan ve ileri gelenler için hazırlanan ihtişamlı hediyelerin masraflarının yüksekliği ile haraç ödemeleri karşılaştırıldığında bunlar için harcananların hiç de az olmadığı görülür.²⁹ İmparatorluk açısından bakıldığında askeri yönden esas hasma ve “ezeli düşmana” ödeme yapma mecburiyetinde olmak rahatsızlık verici bir durumdu. Dolayısıyla bu durumu çeşitli ifade biçimleriyle belirsizleştirme gayreti anlaşılır bir şeydir.

²⁷ Oberletiner, Finanzen Österreichs, s.82f.

²⁸ a.g.e. s.88-89.

²⁹ Gottfried Mraz, *Von der Tributesitung zur Repräsentation. Die habsburgisch-türkischen Ehrengeschenke vom Frieden von Zsitvatorok bis zum Frieden von Karlowitz mit einem Rückblick auf das 16. Jahrhundert*, Wien 1976 (Hausarbeit am Institut für österreichische Geschichtsforschung).

Aşağıdaki bölümde resmi belgeler çeşitli yazışmalar ve kaynaklardan para gönderilmesi konusunda kullanılan tabir hususunda geniş bir yelpazeden örnekler gösterilecektir.

Daha önce bahsedildiği gibi 1547 anlaşması ile yıllık ödeme mükellefiyeti kararlaştırılmıştı. Osmanlı tarafınca tasdiklenen belgedeki ilgili hüküm şu şekildedir:

“Macaristan Allahü Teala'nın yüce inayeti sayesinde kılıcımız ile fethedilmiş toprak olup ehl-i İslam'ın elinde olmayan kaleler mukabelesinde her yıl hazine-i âmireme otuz bin altın vasıl ola.”³⁰

Ferdinand'ın 26 Ağustos 1547'de tasdiklediği belgede de aynı ibareler bulunur:

“Atque redemptiam pensionem nomine supradictorum bonorum quae in Regno Hungariae sita sunt, triginta millia Ducatorum in auro obtulit, quottannis solvendam in mense Martio ... concesserimus ... Nos quoque eadem in verbo nostro regio confirmamus et promittimus supradictam pecuniam.”³¹

Sadece birkaç hafta sonra 5 Aralık 1547 tarihli Ferdinand'ın Macar beylerine anlaşmanın içeriğini bildirdiği bir mektupta “supradictam pecuniam” ibaresi yerini “supradictum munus honestum et honorarium” ifadesine bırakmıştı.³²

Ehrengeschenk (Hediye) ifadesini Habsburglar tutarlı bir biçimde kullanagelmışlerdi. Bu muğlak ifadeye dönük kritik yorumlar da yapılmıştır. İmparatorluk elçisi Joachim von Sinzendorf ile 1578-1581 yılları arasında İstanbul'da bulunan Protestan vâiz Salomon Schweigger seyahatnamesine şunları kaydediyordu.

“Şimdi İmparatorluğun hediyelerini anlatalım. Ben bunlara haraç ya da vergi demek istemiyorum. Bu biraz köylüce onun yerine onlara İtalyanca olan “praesent” sözünü kullanmak istiyorum. Köylüler bunu anlamaz. Eğer haraç verdiğimizizi kabul edersek kendimizi aşağılamış oluruz ve

³⁰ Petritsch, Friedensvertrag 1547, s.74 nach Ahmed Feridun, *Münşeat es selatin 2*, Konstantinople 1275H. = 1858/59.

³¹ Petritsch Friedensvertrag, 1547 s69f.

³² *Monumenta Hungariae Historica I: Diplomataria 2*, Budapeşte, 1858, s.144.

gerektiği gibi karşı duramayacağımız endişesine düşeriz. Ayrıca bu sebeple Tanrıdan da af dilememiz gerekir. Ya da bu yükü Almanya yerine Macar krallığının hanesine yazabiliriz böylece tanrıdan gelecek cezadan kurtulabiliriz. Türkler bu şekilde ifade etmemize itiraz etmiyorlar.³³

1587 yılında İmparatorluk elçisi Dr. Bartholomäus Pezzen ile İstanbul'a giden eczacı Reinhold Lubenau da benzer ifadeler kullanır.³⁴

“Aslında bu hediyelerin Türklere büyük bir katkısı olmuyor, Roma imparatorluğundan haraç almanın namı ve Hristiyanlara hakaret etmek onların asıl amacı. Biz daha nazik bir kelime olan Hediye (Present) kelimesini kullanıyoruz. Türkler haraç adını veriyorlar yani Tribut. Biz Macar krallığı için diyoruz onlar Viyana kralı anlamında Beç kralı diyor. Pasaportumda da aynı ibareler var: ‘Beç kralı tarafından haraç ile birlikte padişaha gönderilmiştir’. Yani ‘Viyana kralı tarafından Türk kayzerine Tribut ile gönderilmiştir’ demek.”³⁵

Salomon Schweigger de kendi zamanında Osmanlıların Haraç (Tribut) kelimesini kullandığını belirtmişti.

“Ancak onlar³⁶ bizim de vergi ya da Tribut anlamına gelen Haraç kelimesini kullanmamızı istediklerinden biraz sıkıntı çekiyoruz. Bize verdikleri pasaportlarda bizim Hediyelerimiz haraç olarak adlandırıyorlar. Kudüs'e giderken aldığım pasaportta dört seyyahın İstanbul'a Viyana Kralından (Beç adı veriyorlar, Viyana demektir.) Haraç veya Tribut getirdiğimiz yazıyor. (Kral Hırvatça König demektir.)”³⁷

Buna karşılık Osmanlı Sultanı en azından diplomatik yazışmalarda, Habsburg tarafına yolladığı namelerinde genelde çok daha dikkatli bir dil kullanıyordu. Haraç kelimesinin zikrinden sıkça imtina ediliyordu. 1562

³³ Schweigger, *Neue Reyssbeschreibung*, s. 60

³⁴ Yerasimos, Stefanos, *Les voyageurs dans l'Empire Ottoman, XIVe-XVIIe siècles: bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités*, Socieété turque d'histoire, Ankara, 1991 VII/117) Markus Köchbach, Ein Diplomatischer Rangstreit in İstanbul im Jahre 1587, *MÖStA* 36 (1983) s.261-268.

³⁵ Wilhelm Sahn (Yay) *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau*, Teil 1. Königsberg 1912 (Mitteilung aus der Stadtbibliothek Königsbergi. Pr. 4), s.201.

³⁶ Yani Türkler

³⁷ Schweigger, *Neue Reyssbeschreibung*, s. 60.

tarihli barışın uzatılması anlaşmasında kısaca “her yıl südde-i saadetime 30.000 Macar dukası gönderilmelidir” deniliyordu.³⁸ Aynı biçimde 1565³⁹ yılında Sultan Süleyman Erdel’de bir çatışma olmasına rağmen daha ılımlı olan Hediye kelimesini kullanmıştır. Sultan imparatorluk kuvvetlerinin çekilmesini ve hediyelerin (“hedâyânuz”) gönderilmesini talep etmiştir.⁴⁰ On dört yıl önce aynı benzer hararetili durumda Erdel üzerine Habsburg birliklerinin yürümesi ve haracın (“haracunuz”) zamanında gelmemesi üzerine elçi Malvezzi’yi hapsedmişti.⁴¹

II. Selim’in cülusu sonrasında II: Maksimilyan ile barış yenilediğinde 30.000 Duka “armağan” (Geschenk) olarak belirtilmişti. Latince ibare şu şekilde idi: “munus honorarium” [ululama hediyesi] verildi.⁴²

II. Selim 1574 yılında ölümünden sadece birkaç gün önce barış anlaşmasının geçerliliğini yenilemiştir. Bu kez tasdiklenen metindeki aynı pasaj, yegâne resmî Latince çevirisinde aşağıdaki şekilde yer alıyordu: “et omni anno in mense Junuraio ad felicissimam curiam nostram triginta milla aureorum hungaricorum iuxta priorem conclusionem mittere promisistis...”⁴³ [Dolayısıyla her sene gönderilmesi ön görülen 30 bin altın için her hangi bir tanımlama eklenmemiştir. ÇN.]

Sultan III. Murad döneminde ister talep edilen isterse teslim alınan olsun her iki durum için de yazışmalarda kullanılan ibare aynı olmuştur. Türkçe “gönderilügelene virgü” veya verilügelene virgü”. Divan tercümanları

³⁸ HHStA Viyana, Türkische Urkunden 1562 August 2, Schaendlinger, Schreiben Süleymans1, Nr. 25.

³⁹ HHStA Viyana, Türkische Urkunden 1565 Februar 16, Schaendlinger, Schreiben Süleymans1, Nr. 32.

⁴⁰ HHStA Viyana, Türkische Urkunden 1565 Juli 29- August 7, Schaendlinger, Schreiben Süleymans1, Nr. 34,35,36.

⁴¹ HHStA Viyana, Türkische Urkunden 1551 Oktober 12-21, Schaendlinger, Schreiben Süleymans1, Nr. 15.

⁴² HHStA Viyana, Türkische Urkunden 1568 Februar 17 Petritsch, Regesten, s187f., Nr.551.

⁴³ Tercüman Mahmud Bey tarafından yapılan Latince tercüme, HHStA Viyana, Türkische Urkunden 1574 November 16-25 Petritsch, Regesten, s.253, Nr.763.

bu ibareleri “söz verilmiş hediyeler”, ya da “her zamanki hediyeler” biçiminde çevirmişlerdir.⁴⁴

Uzun Türk Savaşını sona erdiren 1606 tarihli Zitvatorok barış anlaşmasınının 10 ve 11. maddelerinde nihayet pişkeş tabirinde karar kılınmakta “nakit ve yadigâr” olarak (nakd ve yadkâr) toplamda 200.000 Taler (Gurus) belirlenmekteydi.⁴⁵

Habsburgların ödemelerini tarif için Osmanlılar bir dizi farklı terim kullanmışlardır. Haraç (Arapça) bunlar arasında en kesin ve sert olanıdır, gayrimüslimlerin ödediği kelle vergisi⁴⁶ de aynı şekilde temel bir vergi olarak adlandırılır. Ayrıca Eflak, Boğdan, Erdel⁴⁷ gibi vasal prensliklerin ödediği vergiler de haraç olarak ifade edilmiştir.⁴⁸ Habsburglar ile yapılan resmi yazışmalarda Haraç kelimesi nadiren kullanılır hatta bu kelimenin kullanılmasından imtina edildiği hissedilir. Osmanlının kendi kullanımında ise Schweigger ve Lubenau'nun yazdıklarından da görüleceği gibi Habsburgların gönderdiklerin para için Haraç kelimesi yaygın kullanımda tercih edilir.

Sık kullanılan vergi (Osm. Virgü) kelimesi vergi (Steuer) ve haraç (Tribut) anlamında kullanılır ancak aynı zamanda armağan ya da hediye olarak da çevrilebilir. Ek olarak Osmanlı belgelerinde sıkça rastlanan ifade “Ehrengeschenken” anlamına gelen “hedâyâ, armağan (Farsça: Eremagan) veya pişkeş kelimeleridir. Gayet iyi anlaşılabilceği gibi Habsburg tarafınca her zaman yalnızca hediye (Ehrengeschenke) veya onurlandırma hediyeleri ifadeleri kullanılmıştır.

⁴⁴ Örnek olarak belgeler, 1576 Juli 27, August 5, 1577Jänner 20-29, 1578 März 1-5, HHS-tA Viyana, Türkische Urkunden, Tam bir değerlendirme buradaki kayıtların incelenmesinden sonra daha iyi yapılabilir.

⁴⁵ Fekete, *Türkische schriften*, s. 5 ve 210f.

⁴⁶ Boris Christoff Nedkoff, *Die Cizye (Kopfsteuer) im Osmanischen Reich*, Leipzig 1942, (Sammlung Orientalischer Arbeiten 11) Karl Binswanger, *UNtersuchungen zum Statusder nichtmuslime im Osmanischen Reich des 16. Jahrhunderts*, Mit einder Neudefiniton des Begriff “Dimma”, München 1977 (Beitrage zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients 23).

⁴⁷ Georg Müller, *Türkenherrschaft in Siebenbürgen. Verfassungsrechtliches Verhältnis Siebenbürgens zur Pforte 1541-1688*, Hermannstadt-Sibiiu 1923.

⁴⁸ Josef Matuz, *Das Osmanische Reich, Grundlinien seiner Geschichte*, Darmstadt 1985, s.91 und 112.

Şu halde Haraç mı yoksa Onursal-Hediye mi diyeceğiz? Muhtemelen bu konuda kesin bir karar vermek zordur. Yenilen tarafın kazanan tarafa barış anlaşması uyarınca veya savaş tazmini konusunda yerine getireceği siyasi karşılık, vermesi gereken hizmet ya da yapacağı ödemenin Tribut (Haraç) olarak adlandırılması doğal olarak akla gelmektedir.⁴⁹ Bununla beraber Tribut (Haraç) düzenli olarak yapılan vergi ödemeleri ve hediyeler için de kullanılabilir.⁵⁰

Uluslararası hukukta yaygın kullanımı olmamasına rağmen Pacht: Kira, icar terimi de Habsburg Osmanlı ilişkileri bağlamında söz konusu edilebilecek bir kavramdır.⁵¹ Pacht kavramından anlaşılın ve kiradan farklı olan tarafı feragat edilen yerler yanında bu mülklerin (örneğin arazilerin) ürünlerinden elde edilecek gelirlerin de garanti altına alınması durumudur.⁵² Osmanlıların para talebini kabul etmekle Ferdinand'ın bütün Macar krallığı üzerindeki toprak iddiası yaralanmış oluyordu, aslında onun idaresi altındaki topraklar Osmanlıların kullanım hakkını ona bıraktığı topraklardı. Aynı şekilde Osmanlıca anlaşmadaki (Ahidnamede) ibareye göre talep edilen 30.000 Duka "tebaası ile birlikte Müslümanların kullanımında olmayan kale ve kasteller karşılığında" ödenmesi istenen miktardır.⁵³ İşte Osmanlılar tarafından feragatte bulunulan bu ihtilaf konusu olan yerleri Ferdinand para karşılığı satın almak zorundaydı, Sultana karşı finansal tavizler vermemesi durumunda geri çekilmesi gerekecekti.

Haraç mı Onursal-Hediye mi meselesi çeşitli şekillerde yoruma açıktır, istendiği şekilde eğilip bükülmeye müsaittir. Askeri ve hukuki yönden Osmanlıların daha üstün durumdu olduğu açıktır. Dolayısıyla düzenli bir şekilde gönderilen paranın Tribut (haraç) mı yoksa Ehrengeschenke

⁴⁹ Meyers Enzyklopädisches Lexikon 23 (1978), s.690.

⁵⁰ "Tribut Zollen" Jacob und Wilhelm Grimm, Deutsches Wörterbuch 11, Leipzig 1952, sp. 416-420.

⁵¹ Petritsch, Friedensvertrag 1547, s.58.

⁵² Brockhaus Enzyklopädie 16, Mannheim, 19. Aufl. 1991, s.417.

⁵³ Petritsch, Friedensvertrag 1547, s.74.

Metnin orijinal ibaresi şu şekildedir: "Ve vilâyet-i Engürüs'den dahi şol kal'alar vü kasteller ki re'âyâsı ile ehl-i İslâm'ın tasarrufuna gelmemiş olanların mukâbelesinde" (Çevirenin notu)

(Onursal-Hediye) olarak mı adlandırılacağı konusunda muhtemelen onların kararı daha geçerli olacaktır. Asıl önemli olan ödemelerin tam olarak ve çok da büyük bir gecikmeye uğratılmadan Bâbiâli'ye⁵⁴ getirilmiş olmasıdır. Elbette ki 16. yüzyıl Osmanlı Habsburg imparatorlukları arasındaki bu türden para ödemelerinin modern diplomasi ile karşılaştırılacak bir tarafı bulunmamaktadır.

---

⁵⁴ Almanca: Erhabenen hohen Pforte